You have downloaded a document from

The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers, research institutes, and various content providers

Source: Revista de Psihologie Şcolară

Journal of School Psychology

Location: Romania

Author(s): Eugen Avram

Title: Modele clasice şi moderne ale caracterului

Classic and Modern Models of Character

Issue: I - 2/2008

Citation style: Eugen Avram. "Modele clasice şi moderne ale caracterului". Revista de Psihologie Şcolară I - 2:80-97.

https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=275296

CEEOL copyright 2026

MODELE CLASICE ŞI MODERNE ALE CARACTERULUI

CLASSIC AND MODERN MODELS OF CHARACTER

Eugen Avram*

Abstract
In the present study we intend to make a foray in the psychology of character by mentioning the modern directions of character study and the contributions of various personality models in the description and the explanation of the moral profile. The author describes a new profile of character, resulting from research that brought to light a structure based on 17 factors, grouped in 4 super factors: Being Civilized (Discipline; Decency; Self-Control), Kindness (Profoundness of Involvement; Commitment; Generativeness; Availability; Moral Support), Determination (Adaptability; Staunchness; Firmness), Egocentrism (Selfishness; Profitability, Abhorrence; Immorality; Upstartness); for this last factor the analysis also includes Goodwill, but with a negatively saturated coefficient.

Key words: character, factor, personality.

În mod real, educaţia se doreşte a fi ghidată de anumite modele de conduită. În acest sens, explorarea modelelor caracteriale oferă repere pertinente în vederea elaborării unor profile comportamentale în acord cu norme şi valori sociale. Explorarea teoriilor şi modelelor caracterului ne oferă o gamă variată de posibilităţi descriptive şi explicative ale personalităţii, dar şi ameliorative în planul prevenţiei situaţiilor sau conduitelor care nu corespund dezvoltării armonioase a caractererului, şi, mai ales, în planul structurării unor activităţi sistematice de dezvoltare a caracterului în mediile educaţionale. Aplicarea tehnicilor formative trebuie să dispună de anumite coordonate care sunt înseşi dimensiunile caracterului. Specialiştii educaţiei pot realiza profile caracteriale efectuând opţiuni, preluând anumite structuri factoriale din diferitele modele şi pot elabora proiecte şi programe la nivelul copiilor, adolescenţilor, apelând la mecanismele învăţării şi cele ale dinamicii relaţiilor interpersonale. Se pot elabora adevărate ghiduri în care metodologia de cercetare a profilelor iniţiale şi metodologia de aplicare a exerciţiilor să fie precizată.

Psihologia caracterului constituie un domeniu complex al cercetării personalităţii. Această disciplină s-a dezvoltat treptat, „încolţind” pe mai multe arii ale gândirii filosofice şi ştiinţifice: pe terenul eticii, ca disciplină filosofică, pe terenul psihologiei personalităţii şi a ramurilor ei aplicative, pe terenul sociologiei, dar şi al altor ştiinţe sau domenii (în afaceri, în educaţie, în politică, în relaţiile cu publicul etc.).

* lect. dr., Universitatea din Bucureşti; e-mail: eugenavram@yahoo.com

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

Caracterul este în acelaşi timp o însuşire personală, ce asamblează în sine multiple mecanisme psihice, este o reprezentare şi o cerinţă socială, antrenând multiple mecanisme comportamentale şi sociale. Într-o societate modernă există tendinţa de a promova un set de valori, norme de conduită. Portretul caracterial-robot devine, astfel, un „produs" social, economic, o imagine, un bun de posedat, folosit, chiar de vândut, în consecinţă solicitând o abordare practică.

G.W. Allport considera că în studiul personalităţii trebuie îndreptată atenţia de la particular la general, de la persoana concretă la cea abstractă şi invers, scopul fiind de a descoperi principiile generale ale dezvoltării, organizării şi exprimării personalităţii (Allport, 1981). În ceea ce priveşte *caracterul*, autorul *nu îl considera ca un domeniu special al personalităţii*, definindu-l ca „personalitate evaluată". Allport aprecia că de câte ori vorbim despre caracter, mai mult ca sigur implicăm un standard moral şi implicit o judecată de valoare (*ibidem*.). Caracterul este gradul de organizare etică efectivă a tuturor forţelor individului (*ibidem*.).

Deşi Allport sublinia că „personalitatea evaluată", adică sistemul caracterial, nu constituie un domeniu special al psihologiei personalităţii, totuşi el stăruie asupra rolului important al mediului socio-cultural în dezvoltarea psiho-comportamentală: personalitatea este un sistem în cadrul unei matrici de sisteme socio-culturale. Ea este o „structură internă" interacţionând cu alte „structuri externe". Niciun sistem dat al personalităţii nu ar putea fi ceea ce este, sau nu ar dura mult timp fără sistemele colective înconjurătoare. În virtutea flexibilităţii prezente, atât în cadrul sistemului personalităţii, cât şi în cel social, se realizează în mod normal o adaptare reciprocă şi o intersecţie reuşită (*ibidem*.).

Dacă iniţial psihologii au fost interesaţi să descopere modele descriptive ale personalităţii (cum este personalitatea, cum poate fi descrisă), ulterior ei au devenit interesaţi de elaborarea unor modele prescriptive (cum ar trebui să fie personalitatea în anumite cadre). În studii s-a acordat o deosebită importanţă armonizării individului cu realităţile vieţii relaţionale, cu persoanele situate în universul apropiat, dar mai ales cu realităţile sociale, incluzând echilibrarea dintre expectaţiile elaborate în timp în societate (credinţele culturii, ale situaţiilor, rolurilor) şi conduitele subiectului, modul în care el se raportează la aceste realităţi (între limitele unui interval de variabilitate). Se susţine importanţa şi rolul unor norme şi standarde de conduită în plan social şi interpersonal, de grup şi organizaţional.

În secolul XXI, psihologia caracterului îşi menţine focalizarea pe studiul normelor, virtuţilor, valorilor, moralităţii, însă mai mult, include noi preocupări cu privire la conduitele prin care personalitatea corespunde unor seturi de norme în diferite cadre existenţiale relaţionale (familiale, instituţionale, sociale etc.) şi situaţionale. În anul 2004, Dumont publică o lucrare de sinteză *Character Reading: Its Theory and Practice*, Peterson şi Seligman se înscriu în aceeaşi direcţie cu lucrarea *Character. Strengths and Virtues: A Handbook and a Classification* (acelaşi an). În 2005, Lapley şi Power oferă o abordare mai aplicativă *Character Psychology and Character Education*, iar Singer expune o serie de idei valoroase în volumul *Character Studies: Encounters with the Curiosly Obsessed*. În 2006, apare o altă lucrare importantă semnată de către Roback, *The Psychology of Character: With a Survey of Temperament.*

Alături de problemele fundamentale ale teoriei caracterului, sunt abordate aspecte aplicative, de exemplu problematica valorilor, a moralităţii sunt studiate în

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

cele mai diverse contexte şi din cele mai variate perspective în domeniile aplicate ale psihologiei (vezi Avram, 2008). *Interdisciplinaritatea psihologiei moralităţii/ caracterului* capătă o extindere fără precedent. Studiile vizează domeniile artei, managementului, ştiinţelor (vezi Parrott, 1999).

1. Teorii ale caracterului

1.1. Teoriile caracterologice

Caracterologia îşi propunea studiul caracterului, adică a felului de a fi, de a simţi şi de a reacţiona al unui individ sau grup (Juès, 2003). Lucrarea „Caracterele" (318 – 317 î.e.n.) elaborată de către Teofrast constituie un moment consemnat în majoritatea lucrărilor de specialitate, marcând începutul sistematic al preocupărilor. Lucrarea conţinea 31 de caracterizări reprezentând diferite tipuri negative de caracter inspirate din viaţa socială a acelei vremi. Opera lui Teofrast a exercitat o puternică influenţă asupra scriitorilor antichităţii, dar şi asupra celor de mai târziu. De exemplu, La Bruyère (1645-1696) ilustrează în ultima ediţie a lucrării „Caracterele sau moravurile acestui secol" 1120 de caracterizări (Zisulescu, 1978).

Pe baza caracteristicilor pregnante morfofiziologice, psihologice, morale etc., indivizii sunt grupaţi în clase omogene care alcătuiesc tipurile de personalitate. Începând cu părintele medicinei, Hipocrat din Kos, s-au alcătuit tipologii dihotomice, trihotomice sau cu un număr sporit de clase mutual exclusive. Există şi astăzi peste cincizeci de tipologii diferite. *Tipurile* (sangvinic, melancolic, coleric, flegmatic) descrise de Hipocrat rezultă din predominanţa uneia din umorile organismului uman: sânge, bila neagra, bila galbenă, flegma. Conceptia lui Hipocrat se bazează pe sistemul filozofic al lui Empedocle, potrivit căruia natura ar fi compusă din patru elemente necreate, indestructibile şi imuabile: aer, pământ, foc, apă (Zlate, 2006).

Tipologiile morfofiziologice ale personalităţii sunt relativ numeroase. Tipologia psihiatrului german Ernest Krestschmer se baza pe corespondenţa dintre constituţia anatomo-morfologică şi tipul temperamental. El ajunge la stabilirea tipurilor: astenic, picnic, displastic (*ibidem*.).

Alături de concepţii etico-psihologice, secolul al XVII-lea a fost dominat de reprezentări religioase, fataliste despre om şi caracterul său, Graziani propovăduia *teoria teologică* după care caracterul este ceva dat, invariabil, predeterminat de forţe superioare (Kovalev şi Measişcev, 1958). În secolul al XVIII-lea lupta dintre materialism şi idealism capătă forme tot mai acute. Materialişti francezi ai acestui secol (Diderot, Helvetius, La Mettrie, Holbach, Robinet) priveau caracterul omului în legătură indisolubilă cu condiţiile de viaţă. De partea cealaltă s-au manifestat teoriile fataliste ale predeterminării ereditare a caracterului, o mare răspândire având-o fiziognomia lui LaVater care determina caracterul omului după structura şi expresia feţei. Foarte populară în epocă a fost frenologia lui F. J. Gall sau organologia, craniologia, după expresia lui (*ibidem*.).

În 1862 A. Bain publică lucrarea „Despre studiul caracterului", volum care include traducerea originală a „Caracterelor" scrise de Teofrast. Lucrarea avea ca punct de inspiraţie propunerea lui Mill de promovare a unei „etologii". Bain, urmând pe Platon, împărţea natura umană în trei facultăţi primare: emoţia, voinţa, intelectul şi propunea (urmându-l pe Herbert Spencer) ideea că omul are o anumită cantitate de „energie" (Allport, 1981).

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

Th. Ribot punea la baza determinării tipurilor de caracter sentimentul şi voinţa, excluzând al treilea element (după Bain), inteligenţa. El ajungea să împartă caracterele în două mari grupe: senzitivii şi volitivii. Tot din şcoala franceză, A. Fouillée acorda importanţă însuşirilor dobândite în caracter şi opera pe cale logică distincţia dintre trei tipuri de caractere: senzitivii, intelectualii şi voluntarii, fiecare tip dispunând de câte trei subspecii. Continuatorul lui direct a fost Malapert, care îmbinând clasificările lui Ribot şi Fouillée, stabilea şase genuri de caracter: apaticii, afectivii, intelectualii, activii, temperaţii şi voluntarii (Kovalev şi Measişcev, 1958).

Heymans şi Wiersma au făcut prima încercare de a înlocui o caracteriologie şi o tipologie pur intuitivă cu altă bazată pe date pozitive. Ei au stabilit un chestionar cu 90 de itemi pe care le-au aplicat, culegând date de la 2523 de subiecţi. Chestionarul cuprindea 6 rubrici şi anume: mişcări şi activităţi (1-8), sentimente sau emoţii (9-16), funcţia secundară (17-26), inteligenţa şi aptitudinile conexe (27-43), înclinaţii, interese sau tendinţe (44-81), diverse alte caracteristici (82-90) (Zisulescu, 1978). Pe baza interpretării răspunsurilor la acest chestionar, ei au stabilit 8 tipuri caracteriale şi anume: nervoşii, sentimentalii, colericii, pasionaţii, sanguinicii, flegmaticii, apaticii şi amorfii. În cercetările lor, ei porneau de la concepţia că evaluarea caracterului se poate face în funcţie de trei proprietăţi fundamentale: emotivitatea, activitatea şi rezonanţa reprezentărilor, cu cele două funcţii: primară şi secundară (Mucchielli, 2000).

Modelul personalităţii morale promovat şi în zilele noastre urmăreşte delimitarea unor tipuri morale: *tipul altruist* (educatorul şi psihoterapeutul: iubesc ordinea, disciplina, echilibrul şi stabilitatea; ambii caută să construiască lumea şi pe ceilalţi, punând la baza acţiunii lor valorile morale şi spirituale, pe care le comunică, le transmit şi le conservă); *tipul idealist* (eroul şi «sfântul»: devotarea pentru scopuri înalte, pentru îndeplinirea unor idealuri imediate (eroul) sau a unora transcendente (sfântul); dominaţi de pulsiunile ideale, morale şi spirituale, de virtuţile Supra-Eului); *tipul pasional* (aventurierul şi descoperitorul: dorinţa de libertate, nevoia de shimbare, prin căutare, dorinţa de a evada din realitate în necunoscut, curiozitatea de a sonda necunoscutul, dorinţa de a înfăptui acţiuni noi, fiind stăpâniţi de dorinţa de revelaţie); *tipul egoist* (revoluţionarul nihilist şi bovaricul visător: primul distruge lumea, schimbă ordinea socială, al doilea se manifestă la fel în planul imaginarului personal) (vezi Enăchescu, 2005). Această tipologie este tributară concepţiilor pseudoştiinţifice, rămânând cantonată în sfera teoretică.

1.2. Teorii pseudoştiinţifice

Morfologia astrologică a avut un mare impact în istoria psihologiei caracterului, chiar şi astăzi interesul pentru astfel de explicaţii persistă. Prima carte a lui Corman dezvolta în mod exclusiv o astfel de tipologie. După autorul citat cele opt caractere fundamentale sunt prezentate în perechi: Marte-Venus, Terra-Mercur, Jupiter–Saturn, Soare–Luna. Nici unul din aceste tipuri nu corespunde însă exact tipurilor caracterologice stabilite de către Heymas şi Le Senne, iar fiecare din aceste modele pune accentul pe un aspect particular al atitudinii faţă de lume, cu excepţia perechii Soare-Lună (vezi Mucchielli, 2000).

Modelul grupelor sangvine este promovat de către Jean-Paul Juès, într-o lucrare editată recent (2003). El recurge la reluarea concepţiei referitoare la cele 4 grupe psihobiologice propuse de Leone Bourdel:

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

a) *Armonicul* (grupa sanguina A: introvertit, marcat de rezervă, inhibat la concurență și sfidări; activitatea sa este discontinuă; muncește eficient doar într-un mediu care îi este favorabil; seriozitate; spirit de sinteză; simț al responsabilității; atras de activitățile de creație și de cercetare etc.);
b) *Melodicul* (grupa sanguină 0: adaptare în relațiile umane; extravertit tip – orientat spre viitor; îi place competiția și lupta; excelent observator, curios; superficial; inteligență practică etc.);
c) *Ritmicul* (grupa sanguină B: dur și inflexibil, ipohondru; neadaptabil; apreciază ordinea și autoritatea etc.);
d) *Complexul* (grupa sanguina AB: prezintă diferitele caracteristici ale celorlalte trei grupe: tendințe contradictorii, agitație; tendință spre surmenaj; capabil să se adapteze la orice fel de activitate; evită monotonia) (Juès, 2003).

Modelul dermatoglifelor, promovat și de Mihai Isvoranu, ilustrează amănunțit analiza caracterului în funcție de epiteliul feței, palmelor. Dermatoglifele sunt modele ale epiteliului date de crestele papilare și șanturile de flexiune de la nivelul degetelor și palmelor. Se pleacă de la ideea că tipul de dermatoglife ale individului reprezintă iconografia fidelă, obiectivă și expresivă a stării de normalitate sau anormalitate somatică și neuro-psihică, dar și a ”patologicului filogenetic și/sau ontogenetic. Sunt prezentate tipurile de dermatoglife, se explică aportul acestora la cunoașterea omului, sunt detaliate observații privind ”psihologia amprentelor” (de exemplu, crestele papilare, triradiul sau delta, tipologia și clasificarea dermatoglifelor, tipologia șanțurilor de flexiune, analiza dermatoglifelor, forma și tipul degetelor, șanturile palmare, caracaterul corelat cu tipul de modele crestice palmare). Autorul recurge la schițarea unor ”Biotipuri dermatoglifice constituțional-globale și caracterul exprimat neuro-psihic și comportamental”; trăsăturile fizice ale dermatoglifei și formulele constitutive ale dactilogramei; trăsăturile caracteriale evidențiate în funcție de componentele mâinii. Se reliefează regulile generale ce trebuie respectate în întocmirea dactilogramei. Sunt realizate două „instrumente” și anume *caracterograma* și *fișa caracterială* ce rezultă din analiza feței, analiza dermatoglifă (vezi Isvoranu, 2004).

Grafologia se bazează pe principiul că acțiunea de a scrie devine exprimarea simbolică a întregului și propune analiza scrisului ca gest expresiv al caracterului (Hughes, 1997). Athanasiu și Constantin (2000) insistă asupra modificărilor grafice care se regăsesc la cei cu *devieri caracteriale* (agresivitatea, egoismul, orgoliul, indiferența afectivă, nesinceritatea, instabilitatea emotiv-acțională versatilitate timică, nesinceritatea, minciuna, înșelătoria, oportunismul, imaturitatea afectivă). După opinia autorilor, abordarea grafologică face apel la indicatori de analiză precum: mișcarea, forma, trăsătura, ritmul de mișcare, ritmul spațial, ritmul structurii formei (Athanasiu și Constantin, 2000).

Hughes (1997) este ceva mai exigent în raport cu analiza grafologică a caracterului, considerând că aceasta nu poate să detecteze, într-o singură mostră de scris, lipsa de sinceritate și încredere. Mai mult, aceste două caracteristici nu pot fi surprinse prin analiza unui singur semn grafologic, reprezentând un pattern/model complex ce necesită analizarea integrală a unei mostre grafologice substanțiale, model la care subscriu și alte caracteristici, precum materialismul, oportunismul, inerția psihică, indecizia sau egoismul din nou se face apel la primul principiu (Hughes, 1997).

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

1.3. Teoriile psihanalitice

Freud încearcă să deducă din sexualitate sistemul relaţiilor caracteriale. Tipurile psihosexuale de caracter sunt: tipul erotic, tipul obsesiv, tipul narcisic, din combinarea lor rezultând tipuri mixte. Dinamica libidoului va predispune la formarea unor anumite trăsături de caracter. În stadiul oral (0-1 an), dacă este dominantă plăcerea suptului, atunci poate constitui baza unor trăsături precum: credul, pasiv, dependent; dacă este dominată de tendinţe de a muşca poate predispune la agresivitate. În stadiul anal (1-3 ani) plăcerea se leagă de realizarea excreţiei şi folosirea oliţei. Dacă această plăcere nu întâmpină restricţii, favorizează dezvoltarea generozităţii şi dărniciei. În mod contrar, favorizează dezvoltarea egoismului, lăcomia, încăpăţânarea. În stadiul falic (3-5 ani) începe constituirea identităţii sexuale. În cursul acestui stadiu complexul Oedip şi complexul Electrei sunt manifeste. Între 5 şi 12 ani libidoul se manifestă difuz în tot organismul, din punct de vedere psihosexual se trece printr-un stadiu de latenţă. Perioada adolescenţei este practic perioada considerării caracterului şi configurării în mare parte a particularităţilor sale. Complexul Oedip poate fi rezolvat definitiv, libidoul se orientează spre relaţii cu celălalt sex (vezi şi Golu, 1993).

Jung atribuie diferenţele de personalitate proceselor prin care o persoană reacţionează la diverşi stimuli şi îşi consumă (dozează) energia. Primul proces implică patru funcţii: gândire (T), emoţie (F), senzaţie (S) şi intuiţie (N). Al doilea proces implică două funcţii: extraversie (E) şi introversie (I) (vezi Minulescu, 1996; 2001). Emoţia este cea prin care un individ analizează un sistem de valori sau o informaţie, în timp ce gândirea ajută la evaluarea unei informaţii prin intermediul logicii (Campbell 1971, *apud*. Stavrou şi colab., 2005). Senzaţia este funcţia prin care o persoană "adună" informaţii pe baza celor cinci simţuri primare, pe când intuiţia precede percepţia, dincolo de cele cinci simţuri. Tipologia jungiană descrie opt tipuri principale în funcţie de orientarea şi funcţia dominantă la nivelul eului conştient: *1. introvert senzorial*: persoane iraţionale, ce trăiesc relativ detaşate de viaţa cotidiană, sensibile în plan estetic, se centrează pe propriile senzaţii; *2. extravert senzorial*: se centrează pe informaţiile senzoriale, caută noi senzaţii şi experienţe; sunt legaţi de realitatea imediată şi se pot adapta uşor la noi situaţii şi oameni; *3. introvert intuitiv*: se centrează puternic pe propriile intuiţii, sunt vizionare, visează cu “ochii deschişi”; *4. extravert intuitiv*: atraşi de idei noi şi se manifestă creativ, dar pot inspira şi pe alţii spre realizări şi reuşite; *5. introvert logic*: persoane cu dificultăţi de comunicare a ideilor proprii şi dau aparenţa de răceala şi lipsă de consideraţie pentru ceilalţi; *6. extravert logic*: persoane ce au reguli precise şi tind să-şi reprime sentimentele şi emoţiile pentru a rămâne obiectivi; *7. introvert afectiv*: trăiesc în planul experienţelor afective şi al valorilor afective pe care şi le construiesc în plan interior, sunt tăcuţi, modeşti; *8. extravert afectiv*: persoane empatice şi deosebit de sensibile la opiniile altora; reprimă analiza logică şi evaluează din prisma valorii afective (vezi şi Minulescu, 1996; 2001; 2004).

Pentru Adler, *dezvoltarea caracterului* depinde de stilul de viaţă, dinamica sentimentului de inferioritate, instinctul de putere, tendinţa către superioritate, intresul social etc. Obstacolele, pe care individul le va avea de înfruntat vor duce la conturarea a două direcţii în dezvoltarea caracterului: înfruntatea directă sau încercarea de a atinge pe căi ocolite scopul. Optimiştii sunt acei oameni la care dezvoltarea caracterului urmează, în ansamblu, o direcţie lipsită de ocoluri,

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

înfruntând greutăţile fără a le lua în tragic, în timp ce pesimiştii se situează la polul opus, întrucât, ca urmare a evenimentelor şi impresiilor din copilărie, s-a conturat un evident sentiment de inferioritate. Potrivit unei alte clasificări a direcţiilor de dezvoltare a caracterului, se realizează distincţia între *agresori* şi *agresaţi*. Agresorii sunt caracterizaţi ca prezentând brutalitate, cruzime, un grad crescut de autoestimare, depun eforturi considerabile de a obţine supremaţia şi, de aceea, intră rapid în conflict cu ceilalţi etc. Ca urmare a repetatelor lupte purtate împotriva celorlalţi, suferă repetate eşecuri care îşi pun amprenta asupra caracterului (sub aspectul pierderii tenacităţii, instalării stagnării, a retragerii etc). În categoria tipului agresatului pot fi incluşi acei indivizi care, pentru a-şi depăşi sentimentul de inferioritate, au adoptat nu linia atacului, ci pe aceea a anxietăţii, a precauţiei şi a laşităţii. Acest tip poate fi caracterizat prin izolare, fuga din faţa realităţii, cufundarea în trecut şi în imaginaţie, făurirea unei lumi paralele, suspiciozitate, o dezvoltare remarcabilă a spiritului critic, teama de mediu şi de oamenii din jur etc. (Adler, 1996).

K. Horney pune în centrul dezvoltării personalităţii *tendinţa spre securitate şi spre satisfacţie*, parţial înnăscute, parţial dobândite. Elaborează conceptul de *anxietate fundamentală*, sentimentul de fiinţă izolată şi neajutorată într-o lume potenţial ostilă. Există, însă, factori cu rol nefast în dezvoltarea personalităţii copilului, părinţii uneori bine intenţionaţi pot paraliza iniţiativa copilului. Iată câteva tipuri de comportamente nefaste: combinarea atmosferei de dragoste cu tirania şi glorificarea; exagerarea pericolelor care-i aşteaptă pe copii dincolo de pereţii căminului; solicitarea alianţei cu un părinte contra altora; salturile imprevizibile ale dispoziţiei: între camaraderie jovială şi autoritarism sever; exprimarea unor aşteptări şi norme; infatuarea şi cererea devoţiunii exclusive; atitudinile de vanitate, complezenţă, cu tendinţa părinţilor de a deveni ostili dacă li se refuză omagiul sau dacă se simt criticaţi. Consecinţele unor astfel de comportamente pentru copil sunt semnificative. Acesta nu va dobândi nici un respect faţă de sine, va cădea pradă insecurităţii, fricii, izolării, ranchiunei. La început el este neputincios faţă de forţele care-l înconjoară, dar, puţin câte puţin, prin intuiţie şi experienţă, va dobândi o sensibilitate fină în ceea ce priveşte mijloacele de a acţiona în anturajul său, *mijloace de a face faţă mediului*: negativism, "ştergerea de sine", supunerea faţă de un părinte. Aceste conduite se vor atenua sau nu, existând riscul apariţiei unor tendinţe dizarmonice ale personalităţii: dependenţa, perfecţiunea etc. (vezi Horney, 1995).

Fromm (1983, 1998) descrie trei moduri prin care oamenii îşi pierd liberatatea: 1. *Autoritarianismul* (se realizează pe două căi: prin capitulare în faţa puterii celorlalţi şi, respectiv, prin transformarea în autoritate şi aplicarea puterii), 2. *Destructibilitatea* (cu scopul involuntar de a scăpa de libertate prin acte violente (brutalitate, crime, vandalism, suicid etc.) cu iluzia că prin distrugerea lumii se va feri); 3. *Conformarea automată* (falsa idee că individul scapă ascunzându-se în masa culturală şi socială, devenind un cameleon social, care dacă arată ca alţi oameni nu se mai simte singur). Fromm defineşte *cinci tipuri de personalitate* pe care le numeşte orientări, în termeni economici: orientarea receptivă (a aştepta de la alţii să primească ccea ce are nevoie); orientarea exploatativă (a pretinde şi a lua de la alţii); orientarea spre păstrare (a păstra, strânge bunuri); orientarea tip marketing (a gândi şi acţiona în termeni tranzacţionali); orientarea productivă (preferă raţiunea în favoarea regulilor şi libertatea în raport cu conformismul).

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

1.4. Teoriile umaniste

Rogers propune un *model al personalităţii bazat pe trei condiţii ale sănătăţii* relaţionale:

- *congruenţa* este compatibilitatea dintre sentimentele proprii şi matricea exterioară sau comportamentul dezirabil al unei societăţi: omul congruent social este realist, integrat şi transparent. Necongruenţa socială exprimă prezenţa unei măşti, a unui rol şi a unui scop, ce se ascunde în spatele unei faţade, comportament „făţarnic", care va putea fi demascat. Este mult mai sănătos să fii original şi creativ, nelimitat din punct de vedere al relaţionării sociale, decât să fii fals, ceea ce duce la plafonarea relaţiilor interumane!
- *răspunsul pozitiv necondiţionat* este un element al sănătăţii relaţionale care se bazează pe ideea populară că "ce dai, aceea primeşti". Bunătatea omului este înnăscută, omul este bun în esenţă, el poate fi denaturat de influenţele unei societăţi nefavorabile dezvoltării sale armonioase psihice. Acceptarea altei persoane aşa cum este ea, reclamă adesea un efort de înţelegere sporit, căci oamenii învaţă să judece şi să adapteze realitatea la propriile lor cerinţe.
- *înţelegerea empatică* permite "pătrunderea" în lumea celuilalt, pentru înţelegerea mai bună a acestuia şi asigurarea unei bune compatibilităţi inter-individuale. Empatia este sentimentul de a simţi ca fiind al tău orice gând sau sentiment al celuilalt. Empatia are drept componente de pornire exterioare expresia facială, gesturile şi, în genere, toate elementele paraverbale. A empatiza înseamnă, de asemenea, a nu judeca, fiindcă judecata, analiza şi evaluarea constituie bariere de netrecut în comunicarea interumană.

Ceea ce contează cel mai mult în comunicarea interumană este sinceritatea şi capacitatea fiecăruia de a-şi dezvălui lumea interioară, aşa cum este ea, în toată complexitatea ei. Este complet inutil să fii suspicios când, de fapt, ai putea afla direct ce simte celălalt (vezi Rogers, 1961).

1.5. Teoriile behavioriste au accentuat rolul învăţării, însă, iniţial au exagerat importanţa mecanismelor asociaţiei şi întăririi. Albert Bandura (1986) a relevat importanţa învăţării prin imitaţie şi a desconsiderat valoarea învăţării prin descoperire (*apud* Smith şi colab., 2005).

1.6. Teoria social-cognitivă a pus accentul pe determinismul reciproc între determinanţii externi ai comportamentului (cum ar fi recompensele şi pedepsele) şi determinanţii interni (cum ar fi credinţele, gândurile şi expectaţiile) şi a examinat interacţiunile dintre mediu, comportament şi percepţiile individului, subliniind rolul învăţării observaţionale (Smith şi colab., 2005). Ulterior teoriile constructiviste analizează influenţe ale factorilor psihosociali asupra structurilor de personalitate (Chelcea, 1994; Dîrţu, 2003).

1.7. Teoriile cognitive. George Kelly încearcă să definească şi să înţeleagă *toate* aspectele personalităţii în termenii proceselor cognitive, acte sau procese ale cunoaşterii văzute nu ca elemente constitutive ale personalităţii, ci, mai degrabă, ca personalitate în ansamblu (Schultz, 1986). *Teoria constructelor personale* propusă de Kelly în abordarea personalităţii este una dintre cele mai originale teorii. Toţi oamenii sunt capabili să creeze şi să modeleze constructe cognitive cu privire la propriul lor mediu, cu alte cuvinte, fiecare poate oferi o interpretare individuală, un pattern al entităţilor fizice şi sociale din lumea sa. Pe baza acestui pattern, oamenii realizează predicţii cu privire la obiecte, la alţi oameni şi la ei înşişi şi utilizează aceste predicţii pentru a-şi ghida acţiunile. Sistemul constructelor personale este

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

redat sub forma unor teze: *1. Similarități între întâmplări repetate* - Corolarul Construcției: o persoană anticipează evenimentele construind mental replicile acestora"; *2. Diferențe individuale în interpretarea evenimentelor* - Corolarul Individualității: „Persoanele diferă unele de altele prin modul în care elaborează constructele evenimentelor"; *3. Relații între constructe* - Corolarul Organizării: „Fiecare persoană dezvoltă, pentru anticiparea evenimentelor, un sistem de constructe în conformitate cu relațiile dintre acestea"; *4. Dihotomii între constructe* - Corolarul Dihotomiei: „Sistemul de constructe al unei persoane este compus dintr-un număr finit de constructe dihotomice; *5. Libertatea de alegere* - Corolarul Alegerii: „Subiectul are posibilitatea să aleagă din cadrul unor constructe dihotomice acel construct care îl va ajuta să prevadă cea mai bună posibilitate de extindere şi definire a sistemului propriu"; *6. Gradul de aplicabilitate* - Corolarul Seriei: „un construct este potrivit numai pentru anticiparea unei serii finite de evenimente"; *7. Expunerea la experiențe noi* - Corolarul Experienței: „Sistemul de constructe personale ale unui individ variază pe măsură ce acesta construieşte treptat noi replici ale evenimentelor"; *8. Adaptarea la experiențe noi* - Corolarul Modulării: „Variația sistemului de constructe personale este limitată de gradul de permeabilitate al constructelor, între ale căror grade de aplicabilitate se află variantele"; *9. Competiția dintre constructe* - Corolarul Fragmentării: „O persoană poate să utilizeze în mod succesiv o varietate de subsisteme de constructe care sunt incompatibile unele cu altele, sub aspect inferențial"; *10. Similarități între oameni în interpretarea evenimentelor* - Corolarul Elementelor Comune: „În măsura în care o persoană utilizează un sistem de constructe similar cu al alteia, procesele sale psihice sunt similare cu ale celeilalte persoane"; *11. Relații interpersonale* - Corolarul Sociabilității: „În măsura în care o persoană elaborează constructele altei persoane, ea poate juca un rol social care o implică pe cealaltă persoană" (vezi Schultz, 1986, pp. 329-335).

2. Modele ale caracterului

2.2. Modele clasice

Modelul trăsăturilor a fost fundamentat de Allport, primul personolog care introduce termenul de „trăsătură" pentru a descrie personalitatea, încercând astfel s-o organizeze structural şi dinamic. Allport stabileşte tezele: trăsăturile au mai mult decât o existență nominală; trăsăturile sunt mai generalizate decât habitudinile sau obişnuințele comportamentale; trăsăturile sunt dinamice sau cel puțin determinative pentru comportament; trăsăturile pot fi determinate în mod empiric; trăsăturile dispun de o independență doar relativă în raport cu alte trăsături; trăsăturile nu sunt sinonime cu judecata morală sau socială; trăsăturile pot fi văzute concomitent din perspectiva personalității ce le conține sau din perspectiva distribuției lor la nivelul populației; actele sau comportamentele şi chiar habitudinile care sunt inconsistente cu o trăsătură nu pot fi considerate automat dovezi ale inexistenței unei anumite trăsături (vezi Crețu, 2005).

Allport (1981) realizează o diferențiere între trăsături comune şi dispoziții personale. Trăsăturile comune sunt stabilite empiric atunci când testele de personalitate se dovedesc sigure, indicând faptul că oamenii răspund constant după o perioadă de timp şi cu o intensitate caracteristică. În timp ce trăsăturile comune reprezintă complexe organizate comune într-o populație de persoane, dispozițiile personale sunt diferențe proprii ale naturii fiecărei persoane singulare. În modelul

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

ierarhic al personalităţii pe care l-a propus, trăsăturile se organizează pe trei niveluri: cardinale (sunt două, trei reprezentative pentru profilul subiectului investigat), centrale (peste zece trăsături care exprimă conţinutul personalităţii), secundare (care sunt de fapt modalităţi comportamentale curente, având totuşi o bază specifică individului).

În psihologia românească s-a continuat şi aprofundat abordarea trăsăturilor. Zisulescu (1978) a analizat mai multe categorii de trăsături de caracter: stima de sine; stăpânirea de sine; independenţa; spiritul auto-critic; încrederea în forţele proprii; modestia; curajul; iniţiativa; spiritul hotărât; perseverenţa; umanismul; încrederea în oameni; sociabilitatea; sinceritatea; cinstea; fermitatea; principialitatea etc. (vezi Zisulescu, 1978). Alţi autori români au adus precizări valoaroase. M. Golu explică mecanismele formării atitudinilor şi subliniază că trăsăturile caracteriale au o dinamică polară, ele formând, de regulă, perechi antagonice (de exemplu, egoist-altruist, avar-cheltuitor, respectuos-nepoliticos, muncitor-leneş, curajos-laş etc.). La fiecare persoană se întâlneşte întreaga gamă de perechi, dar cu grade diferite de trăsături care tind preponderent spre polul pozitiv sau preponderent spre cel negativ: când trăsăturile polare se echilibrează reciproc, avem de a face cu un *caracter ambiguu, slab determinat*; când valoarea trăsăturilor de la polul pozitiv atârnă mai greu decât cea a trăsăturilor de la polul negativ, avem un *caracter socialmente pozitiv*; când valoarea trăsăturilor de la polul negativ atârnă mai greu decât cea a trăsăturilor de la polul pozitiv, avem de a face cu un *caracter socialmente negativ* (Golu, 2000).

Zlate (2006) a elaborat trei modele explicativ-interpretative ale caracterului care tind către unificarea mai multor perspective. Conform *modelului balanţei caracteriale*: trăsăturile caracteriale pot fi sintetizate două câte două în perechi cu poli opuşi; trăsăturile opuse se găsesc la una şi aceeaşi persoană în proporţii şi amestecuri diferite; la naştere trăsăturile caracteriale se află la poziţia 0 (zero), evoluţia lor fiind „teoretic egal probabilă"; balanţa caracterială este constituită din două trăsături polare; o trăsătură iese învingătoare şi devine precumpănitoare în conduita individului numai în urma luptei cu cea opusă ei, trăsătura învingătoare este caracterială, cea învinsă se păstrează sub forma unor reziduuri, putând fi reactivată.

Modelul cercurilor concentrice caracteriale lansează tezele: trăsăturile pot fi dispuse în trei cercuri concentrice: în interior sunt amplasate trăsăturile cardinale, în cercul următor trăsăturile centrale, iar la periferie trăsăturile secundare; trăsături caracteriale autentice sunt cele cardinale şi centrale (dispun de constanţă) nu şi cele secundare care au o manifestare episodică şi ar putea reprezenta „reziduuri" sau „potenţialităţi" caracteriale; trăsăturile aflate în trei cercuri pot trece dintr-un cerc în altul; prin educaţie este posibilă convertirea trăsăturilor caracteriale negative în pozitive şi invers, sub influenţa altor factori exteriori.

Modelul piramidei caracteriale oferă noi posibilităţi interpretative: esenţial pentru caracter este nu doar numărul atitudinilor şi trăsăturilor cât modul lor de organizare, relaţionare, structurare; atitudinile (trăsăturile) se leagă, se condiţionează reciproc şi formează un adevărat sistem; trăsăturile caracteriale sunt ierarhizate sub forma unui sistem ierarhic piramidal care cuprinde în vârf trăsături esenţiale, dominante, cu cel mai mare grad de relevanţă, pregnanţă şi generalitate, iar spre bază trăsături din ce în ce mai particulare; la nivelul piramidei caracteriale se realizează o subordonare şi integrare treptată a trăsăturilor caracteriale, fiecare

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

trăsătură este un nod în relaţie cu celelalte; se au în vedere legăturile dintre trăsăturile caracteriale (integrare succesivă a unora în altele, coordonare valorică, competitivitate şi excludere reciprocă, compensare), intensitatea relaţiilor (puternice, slabe), caracterul lor (directe, indirecte); gradul lor de coerenţă (unele trăsături sunt strâns legate formând „centre vitale caracteriale", altele sunt dezlânate). Modelele prezentate oferă o viziune sintetică, constituind direcţii fructuoase de cercetare, având relevanţă aplicativă, formativă. Ele pun la dispoziţie idei generoase de elaborare a unor noi metodologii de investigare şi modalităţi de reprezentare grafică a profilelor de caracter.

Modelele factoriale s-au bucurat de o recunoaştere şi aplicabilitate extrem de mare. *Modelul lui Harrison Gough* a fost dezvoltat de-a lungul mai multor decenii, oferind variantă descriptivă, explicativă şi predictivă (vezi Pitariu, Iliescu, Tureanu şi Peleaşă, 2006). Factorii de caracter din cadrul modelului sunt: *Responsabilitatea* (preocupare pentru obligaţiile sociale, civice, morale, accent pe datorie, disciplina de sine); *Socializarea* (gradul de maturitate socială, integritate şi corectitudine); *Autocontrolul* (gradul de libertate al individului faţă de impulsivitate şi centrarea pe sine); *Toleranţa* (atitudini sociale permisive, lipsite de prejudecăţi, deschise, care acceptă pe ceilalţi aşa cum sunt); *Buna impresie* (este prezentă la persoane care doresc să facă impresie bună, preocupate de ceea ce gândesc alţii despre ele şi care fac ceea ce se aşteaptă alţii); *Comunalitatea* (gradul în care reacţiile şi răspunsurile individului corespund unui model "comun" stabilit empiric) (Minulescu, 1996; Pitariu, Iliescu, Tureanu şi Peleaşă, 2006).

Un model care cuprinde şi însuşiri caracteriale este cel elaborat de R.B. Cattell (vezi şi Aniţei, 2000). De asemenea, *modelul Big Five* include o serie de trăsături caracteriale, mai ales în structura factorilor Agreabilitate şi Conştiinciozitate (vezi Minulescu, 2004).

Modelul stuctural al trăsăturilor de personalitate dezvoltat de Tellegen (1985), bazat pe analiza factorială, afirmă că trăsăturile de bază ale personalităţii pot fi exprimate în funcţie de trei super-trăsături fundamentale şi relativ independente:

- *Emoţionalitate pozitivă* (tendinţa de a experimenta emoţiile pozitive prin angajarea activă în activităţi sociale şi de protecţia mediului). Emoţionalitatea pozitivă este indicată de Stare-de-bine, Potenţă socială, Apropiere socială, Realizare şi Absorbţie.
- *Emoţionalitate negativă* (tendinţa de a experimenta emoţiile neplăcute cum ar fi anxietatea sau furia). Emoţionalitatea negativă este caracterizată de Reacţie la Stress, Alienare şi Agresiune.
- *Constângeri* (tendinţa de a se supune normelor sociale, de a acţiona precaut, de a evita ameninţările). Constrângerile sunt reprezentate de Control, Evitarea-Răului şi Tradiţionalism. Aceste trei structuri reprezintă organizarea personalităţii nu numai la nivelul fenotipului, ci înglobează şi moştenirile genetice şi factorii de mediu (Krueger, 2000).

2.2. Modele moderne

Modelul psihobiologic - Cloninger (1987, 1993) - propune trei dimensiuni ale *caracterului*: 1. *Autodirecţionarea* (stimă de sine, încredere în capacitatea de a-şi dirija propria viaţă şi propriul mediu înconjurător, o capacitate de a-şi stabili obiective); 2. *Cooperarea* (acceptarea şi înţelegerea celorlalţi, empatia, altruismul); 3. *Transcendentalitate* (sentimentul că viaţa are un sens, impresia apartenenţei la

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

întregul univers, de o viziune spiritualistă, mai degrabă decât materialistă). După Wilsson şi Sundgren (1997) cele trei dimensiuni ale caracterului pot fi redate prin descriptori care prezintă scoruri mari sau mici: 1. *autodirecţionar*e - scoruri mari: responsabil, orientat, înzestrat, îngăduitor cu sine, disciplinat; scoruri mici: acuzator, nemotivat, absurd, vanitos, indisciplinat; 2. *cooperativitat*e - scoruri mari: tandru, empatic, folositor, plin de compasiune, scoruri mici pentru descriptorii: intolerant, insensibil, ostil, răzbunător, oportunist; 3. *transcendentalitate* - scoruri mari pentru descriptorii: autoîngăduitor, transpersonal, spiritual, convins, idealist; scoruri mici: lipsit de imaginaţie, autoritar, materialist, posesiv, practic (Wilsson şi Sundgren, 1997, apud Opre, 2006). Spre deosebire de temperament (care are patru dimensiuni: căutarea noutăţii (NS), evitarea durerii (HA), dependenţa de recompensă (RD), persistenţa - PS), caracterul va fi într-o mai mare măsură influenţat de experienţele educative. Analizele profunde cu privire la relaţia dintre biologic şi moralitate se regăsesc într-o serie de studii recente (vezi Morrison şi colab., 2003).

Modelul lui Flieshman este un model complex al aptitudinilor umane care cuprinde mai multe categorii de aptitudini psihosociale. Deşi poate fi trecut în categoria modelelor clasice, totuşi dezvoltarea şi recunoaşterea lui actuală îl poate recomanda ca model aplicativ modern. Unele dimensiuni nu corespund unor criterii strict morale, ci numai acţionale (de exemplu, capacitatea de negociere), însă nu este exclus ca şi acestea să fie prezente la subiecţi având un profil psihomoral dezvoltat. Alte dimensiuni corespund foarte mult descrierilor oferite de teoriile caracterului. Redăm pe scurt descrierea "aptitudinilor psihosociale", decelate prin analize factoriale şi având "încărcătură" morală/caracterială: *Amabilitatea* - a fi plăcut, plin de tact şi serviabil în relaţiile (de muncă) cu ceilalţi; *Flexibilitatea comportamentală* - a adapta propriul comportament la situaţiile schimbătoare (de muncă); *Capacitatea de coordonare* - a structura planurile de muncă şi activităţile, astfel încât să corespundă cu programele, stilul şi ritmul de lucru ale celorlalţi şi a-l ajusta, amendându-le cu schimbări ce se impun; *Responsabilitatea* - a fi o persoană de încredere, cu simţul responsabilităţii faţă de alţii; *Asertivitatea* - a exprima părerile, opiniile într-un mod curajos şi activ; *Capacitatea de negociere* - a negocia cu alţii pentru rezolvarea unui conflict; *Persuasiunea* - a prezenta informaţiile astfel încât să influenţeze opiniile şi atitudinile celorlalţi; *Sociabilitatea* - a fi comunicativ, participativ în situaţiile sociale; *Conformitatea socială* - a adera la reguli şi politici de comportament social; *Receptivitatea socială* - a înţelege corect situaţiile sociale; *Auto-controlul* - a rămâne calm, echilibrat în situaţii dificile, stresante; *Încrederea socială* - a afişa încredere în sine în situaţii sociale; *Dezvoltarea celorlalţi* - a contribui la dezvoltarea talentelor şi competenţelor celorlalţi; *Dorinţa de realizare* - a-şi fixa standarde foarte înalte şi a realiza cât mai bine posibil o sarcină; *Deschiderea către experienţă* - a avea o atitudine deschisă, curioasă, receptivă la noi idei, circumstanţe şi medii; *Independenţa şi autonomia* - a lucra într-un mediu nestructurat, cu minimă îndrumare sau supervizare; *Perseverenţa* - a menţine un nivel optim de efort până când sarcinile de muncă sunt realizate cu succes; *Controlul tendinţei de a lua decizii pripite* - a se abţine de la decizii finale până când nu au fost culese şi evaluate toate datele relevante; *Argumentarea verbală* - a-şi susţine, apăra verbal raţionamentele, punctul de vedere şi propriile concluzii; *Capacitatea de refacere a tonusului* - a reveni rapid la

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

energia şi doza de entuziasm iniţiale, după o situaţie descurajantă (Pitariu, Iliescu şi Coldea, 2006).

Zlate propune un model complex al personalităţii care, pe de o parte, operează distincţia între personalitatea reală, cea autoevaluată, cea ideală şi cea percepută, iar pe de altă parte, ajunge la patru tipuri de personalitate: unitar şi armonios dezvoltată, instabilă, dedublată şi accentuată. În virtutea exigenţelor aplicative, modelul propus se dovedeşte a avea o serie de consecinţe în plan metodologic, în plan diagnostic şi educativ-formativ (vezi Zlate, 1999).

Psihologia pozitivă a adus contribuţii remarcabile în studiul caracterului. După opinia lui Zlate (1999) studiile psihologiei pozitive conduc către stabilirea următoarelor trăsături ale personalităţii pozitive: *Well-being, Optimism*, *Self-determination*, *Înţelepciunea, Creativitatea şi talentul, Apărările mature/ proactivism*. Cele 6 caracteristici/trăsături ale personalităţii pozitive ar putea fi reduse la trei, şi anume: *bunăstarea spirituală, autoreglarea, performanţa.*

Modelul virtuţilor a fost elaborat de Peterson şi Seligman (2004) şi a fost prezentat într-o importantă lucrare de sinteză cu privire la structura caracterului: *Character. Strengths and Virtues: A Handbook and a Classification*, dar şi în diverse studii. Sunt analizate 24 de trăsături denumite "forţe caracteriale", grupate în şase categorii, fiecare având o valoare socială de sine stătătoare şi oferind căi alternative spre virtute şi "bunăstare". A fost evitată pretenţia de universalitate, iar pretenţia de ubicuitate pare a fi garantată de dovezile cercetărilor efectuate în multe părţi ale lumii (Peterson şi Seligman, 2004).

a) *Înţelepciune şi cunoaştere* (trăsătură cognitivă care presupune achiziţia şi utilizarea cunoştinţelor): Creativitate (a te gândi la căi noi şi productive de a face lucrurile); Curiozitate (a manifesta interes în toate acţiunile întreprinse); Gândire profundă (a gândi lucrurile în profunzime şi a le examina pe toate părţile); Dragostea pentru învăţare (a dobândi noi abilităţi, a aborda teme noi şi cunoştinţe principiale); Perspectiva/înţelepciunea (a fi capabil de a da altora sfaturi înţelepte);
b) *Curaj* (trăsătură emoţională ce implică intervenţia voinţei pentru a realiza/atinge scopul în faţa obstacolelor externe sau interne): Autenticitate (a spune adevărul şi a te prezenta franc/deschis/sincer); Vitejie (a nu fugi din faţa ameninţărilor, încercărilor, dificultăţilor sau durerii); Perseverenţa (a termina o acţiune începută); Avânt (a te apropia de viaţă cu emoţie şi energie);
c) *Umanism* (trăsătură interpersonală care implică „simpatie şi ocrotirea" altora): Bunătate (a face favoruri şi fapte bune altora); Dragoste (a preţui relaţiile strânse cu alţii); Inteligenţă socială (a-ţi păsa de motivaţiile şi sentimentele tale şi ale altora);
d) *Justiţie/Dreptate* (trăsătură civică care susţine sănătatea vieţii comunitare): Cinste (a trata toţi oamenii la fel în concordanţă cu noţiunea de cinste şi dreptate); Conducere (a organiza activităţile grupului şi a urmări ce se întâmplă); Colaborare (a lucra bine ca membru al unui grup sau echipe);
e) *Cumpătare* (trăsătură care oferă protecţie împotriva exceselor): Indulgenţa (a ierta pe toţi cei care ţi-au greşit); Modestie (a lăsa pe alţii să vorbească despre relizările tale); Prudenţa (a avea grijă de propriile alegeri; a nu spune sau a face lucruri pe care le-ai putea regreta mai târziu); Autoreglare (a regla sentimentele sau faptele);

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

f) *Transcendența* (trăsătură ce conduce la conexiuni cu întregul univers şi îl înzestrează cu noi înțelesuri): Aprecierea frumuseții şi perfecțiunii (a remarca şi aprecia frumusețea, perfecțiunea şi/sau arta (măiestria) în toate domeniile vieții); Recunoştința (a fi consecvent şi a mulțumi pentru toate lucrurile bune care se întâmplă); Speranța (a te aştepta la ce e mai bun şi funcțional să se realizeze); Umor (a-ți place să râzi şi să tachinezi; a aduce oamenilor zâmbetul pe buze); Religiozitate (a avea credințe coerente despre scopurile înalte şi sensul vieții).

3. Un model caracterial actual

Psihologia personalității a lăsat în plan secundar studiul expectațiilor comportamentale, concentrându-se pe găsirea unor modele descriptive ale caracterului. Actual, interesează nu doar găsirea unei formule de descriere a *structurii caracterului*, ci mai ales elaborarea unui model prescriptiv, care să arate *cum trebuie să fie caracterul.* Avram (2008) a elaborat un nou model caracterial, bazat pe sistemul de expectații/norme mutuale de conduită, pe care fiecare om le are în raport cu persoanele apropiate (familie) sau existente în mediile sociale (la locul de muncă, în relațiile de amiciție, în spațiul public). În prima etapă a solicitat subiecților să noteze câte un exemplu de comportament sau situație în care s-a relevat prezența unui comportament dezirabil, care corespunde cu noțiuni apropiate înțelesului sintagmei „om de caracter" şi câte un exemplu care să releve noțiunea de „om fără caracter" în patru contexte: familial, la locul de muncă, în relațiile amicale, în spațiul public. Analiza datelor calitative a constituit baza dezvoltării unui set de itemi care ulterior au fost aplicați pe un lot de peste 502 subiecți. Au fost urmate exigențe metodologice ale elaborării unor instrumente de evaluare a personalității/caracterului. A fost elaborat un chestionar, pentru auto-evaluare a caracterului (CQ – Self report). Datele au fost procesate prin analiză factorială exploratorie. S-a relevat un model cu şaptesprezece factori (doisprezece pozitivi şi cinci negativi):

1. Disciplina: obiceiul de a returna la timp banii/obiectele împrumutate; de a-şi plăti la timp datoriile; de a îndeplini la timp promisiunile; de a anunța la timp dacă survin schimbări de program; a face ceea ce i se spune conform cu procedura; a răspunde prompt celor care au oferit ajutor în trecut; a evita să apeleze la resurse care nu-i aparțin; a fi ordonat; a accepta că a avut un punct de vedere greşit.

2. Decența: discreția, conduite opuse tendințelor de a comenta viața şi deciziile de viață ale altora, de a bârfi; de a asculta pe la uşi; de a judeca aspru pe altul; de a cotrobăi în lucrurile altuia; de a încerca obiectul altuia.

3. Stăpânirea de sine: capacitatea de stăpânire chiar dacă cineva caută să enerveze/irite; tendința de a se abține de la a ridica vocea când apar dezacorduri; a trata cu calm; a se abține de la reproş; a fi calm chiar şi când este acuzat pe nedrept; a nu accepta antrenararea în certuri; a evita să dea curs asalturilor de agresivitate verbală vulgară; a lăsa de la el/ea dacă apar discuții.

4. Profunzimea implicării: predispoziția de a ține o promisiune, de a se identifica cu echipa; asumarea riscului de a fi sancționat decât să fie altul pedepsit; a ajuta pe cineva chiar dacă nu îi este prea simplu; atenția acordată modului în care alții interpretează o situație; tendința de a se implica profund în acțiuni; tendința de a încerca tot posibilul pentru a face ceva; sentimentul datoriei față de cei care au oferit ajutor; setimentul răspunderii pentru cei apropiați.

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

5. Dăruirea: tendința de a respecta hotărârile luate împreună cu ceilalți, chiar cu prețul unui sacrificiu decât să le încalce; generozitatea de a oferi împrumut ceva chiar cu riscul de a avea nevoie mai târziu; recunoştința pentru cei care au oferit ajutor/sprijin, chiar dacă şi ei au beneficiat de efortul său; tendința de a oferi sprijin, chiar cu prețul amânării propriilor dorințe; disponibilitatea de a-şi schimba programul pentru a răspunde nevoilor altora (face schimb de ture cu colegii); a fi încântat pentru a ajuta la promovarea cuiva (unui coleg); tendința de a încuraja pe cei apropiați să urmeze idealul lor, chiar dacă ar implica unele costuri; a fi binevoitor chiar şi cu cei cu care a avut neînțelegeri.

6. Generativitatea: mentoring-ul, plăcerea de a îndruma pe altul în realizarea idealurilor; de a da sfat; a îndruma în muncă; de a explica un punct de vedere personal; a reacționa dacă cunoscuții/protejații săi sunt ofensați sau criticați de alții; a oferi sfat şi celor din afara cercului său; preferința pentru auto-perfecționare, pentru acțiunile complicate.

7. Disponibilitatea: altruismul, tendința de a ajuta pe cei mai slabi (ajută vârstnicii să coboare), de a lăsa prioritate acestora (lasă pe altul în față la consultația medicală); de a ajuta pe cineva aflat în stare de rău (pe stradă); a vizita din propria inițiativă pe cei care au probleme (ex. rudele bolnave); a căuta să aibă relație amicală şi cu cei pe care nu-i place; a felicita de sărbători pe cei aflați departe; a clarifica problemele discutând discret/separat; a atenționa pe cei aflați în pericol (de a pierde ceva); promptitudinea în a se mobiliza pentru a ajuta.

8. Sprijinul moral (*suport afectiv*): deschidere către a asculta problemele cuiva, răbdarea de a face pe cineva să înțeleagă o problemă de viață, a oferi consolare, interesul de a asculta şi a şti opiniile critice ale celorlalți la propria persoană, a se interesa de motivele dispoziției negative a altuia, dorința de a şti mai mult despre preferințele colegilor/apropiaților, a ajuta chiar şi pe cei de care s-au îndepărtat/despărțit, a ține secretul chiar şi unei persoane care i-a produs supărare, a fi primitor/bucuros de oaspeți, plăcerea de a oferi cadouri, amabil.

9. Adaptabilitatea: capacitatea de re-organizare; abilitatea de a găsi soluții/ a se descurca; a-şi da seama ce să facă în situații neprevăzute; capacitatea de a întrevede remedii în caz de eşec; a se reorganiza dacă apar schimbări; cu inițiative de schimbare.

10. Dârzenia (*a fi „luptător/bătăios”*): perseverență; implicare, exprimarea deschisă a punctului de vedere când există motive de nemulțumire; exprimarea sugestiilor dacă există nemulțumiri, inițiativa de schimbare; a nu se simți incomodat de eventualele piedici care pot apărea; propensiunea de a discuta direct ce nu îi convine; a insista când are nevoie de ceva; credința că experiențele grele de viață ajută la creşterea puterii personale.

11. Fermitatea (*spiritul de atitudine*): tendința de a lua atitudine când există nemulțumiri; de a-şi exprima deschis opiniile indiferent că ar deranja sau nu; a nu face concesii dacă consideră că are dreptate; a-şi susține cu tărie principiile; predispoziția de a dojeni pe cei care se abat sau greşesc; preferința unei abordări directe; a ridica probleme chiar dacă par incomode; a căuta să îşi impună părerea.

12. Bunăvoința: a fi bun „coechipier”, agreabil, tendința de a întreține bune relații cu cei apropiați, de a evita acuzarea lor, demascarea greşelilor în public, iertător, a-şi cere scuze când greşeşte; a păstra secretele, a accepta că şi cei tineri sunt competenți; a fi ordonat, a respecta gusturile, preferințele altuita; a se implica

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

dacă trebuie rezolvat ceva; a fi adept al soluționării amiabile a conflictelor; a anunța la timp dacă nu poate ajuta, a aculta frustrările altuia.

Cei cinci factori negativi sunt:

13. Egoism: centrare pe sine, lipsa de toleranță la sugestii sau la părerile adresate ideilor sale, tendința de a-şi retrage sprijinul dacă nu faci cum ți-a zis, slab interes dacă alții suferă din cauza sa, predispoziție la trădare şi părăsirea relațiilor în favoarea altor persoane, impolitețe contextuală, tendința de a generaliza vina şi asupra altora sau contextului, de a-şi supradimensiona contribuția la o activitate, de a evita relațiile care nu-i mai aduc beneficii, a face apel la resurse care nu-i aparțin pentru a-şi atinge scopurile, lipsă de empatie şi generozitate pentru cei suferinzi.

14. Profitabilitate: tendința de a-şi ascunde neajunsurile lucrând printre alții; de a profita de eforturile de grup/comune; adeziune pentru favoritisme, pentru folosirea ideilor altora; a „uita" să se scuze dacă a comis vreo eroare; a se folosi temporar de oameni şi a uita pe cei de care nu mai are nevoie; a evita pe cei care nu mai sunt bine văzuți, a-şi recunoaşte greşelile doar dacă se pare că vor fi descoperite, a intra în fața altora dacă ar avea ocazia, a-şi atribui din meritele celor cu care lucrează, a renunța la muncă dacă ar avea un câştig norocos, şantajist, profitor.

15. Aversivitate: intoleranța la critică, la situații de controversă; conduite de aversiune față de persoanele cu care nu are relații bune: tendința de a recurge la discreditare, a pune pe altul în lumină proastă; de a căuta aliați împotriva celor cu care crede că este în luptă; tendința de a pune cuțitul pe rană, de a aminti altuia punctele sale slabe; predispoziția de a căuta să strice relațiile; a prelungi critica la nesfârşit; a imagina soluții extreme împotriva celor pe care nu-i agrează (ar da afară din serviciu pe cei care îl/o supără).

16. Imoralitate: lipsa de scrupul, credința că a fi corect nu este principiu general; a fi adept al luptei fără reguli pentru atingerea scopului; preferința pentru calitatea de a şti să se pună în evidență; a relativiza valoarea adevărului în funcție de situații; a face promisiuni fără acoperire pentru a rezolva ceva urgent; a folosi munca altora pentru a-şi finaliza activitatea; a fi dispus la compromis pentru a-şi atinge scopul, a se ajunge/a avansa.

17. Parvenitism: tendința de a se orienta către persoanele care vor promova; de a fi atent să se pună bine cu cei aflați în poziții superioare (şeful); a recurge la orice soluții pentru a rezolva o problemă; tendința de a se impune, a forța nota; a cere avantaje fără evitare dacă crede că merită; a cere maxim la o împărțire a resurselor; preferința pentru persoanele cu realizări materiale; atenția şi cautarea punctelor slabe ale altora în eventualitatea unei competiții (Avram, 2008).

Cele şaptesprezece trăsături au intrat în structura a patru superfactori de caracter: 1. *A fi civilizat/Bunul simț* (explică 7.23% din varianță: Disciplina; Decența; Stăpânirea de sine); 2. *Umanismul/Omenia* (explică 9.32% din varianță şi conține în structură: Profunzimea implicării; Dăruirea; Generativitatea; Disponibilitatea; Sprijinul moral/Suport afectiv); 3. *Hotărârea* (explică 14.90% din varianță şi include: Adaptabilitatea; Dârzenia; Fermitatea); 4. *Egocentrism* (*centrarea excesivă pe sine*) (explică 36.03% din varianță şi include: Egoism; Profitabilitate/ Oportunism; Aversivitate; Imoralitate; Parvenitism). În acest factor analiza factorială a inclus şi factorul „Bunăvoință", având coeficient de saturație negativ. Acest factor poate fi tratat separat, având o mare putere explicativă a variației.

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

S-au constat similarităţi între încărcătura psihologică a scalelor CQ-S şi alte modele ale personalităţii/caracterului. Cei şaptesprezece factori au fost corelaţi cu factorii modelului California (s-a aplicat CPI-260, prin sprijinul D&D Research, mulţumiri dl. dr. Dragoş Iliescu). Corelaţiile cu scalele CPI au constituit un demers de validare premergător pentru continuarea cercetărilor de confirmare a modelului (vezi Avram, 2008).

4. Concluzii

Evoluţia teoriilor şi modelelor personalităţii/caracterului a oferit atât teoreticienilor, cât şi practicienilor variate posibilităţi descriptive, explicative şi mai ales ameliorative a vieţii umane. Progresul teoriilor pozitive încurajează cercetătorii de a aprofunda problematica stării de bine şi a caracterului pozitiv. Fiecare nouă teorie a caracterului configurează un model de studiu şi practică în societatea actuală modernă. Modelul prescriptiv, cu şaptesprezece factori, bazat pe aşteptări mutuale de conduită este promiţător, oferind posibilitatea elaborării unor scenarii comportamentale şi chiar cognitive cu valoare generală, dar şi contextuală.

Bibliografie

Adler, A. (1996). *Cunoaşterea omului*. Bucureşti: Editura I.R.I.

Allport, G.W. (1981). *Structura şi dezvoltarea personalităţii*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.

Aniţei, M. (2000). *Psihologia personalităţii aviatorului.* Bucureşti: Editura. Press Mihaela S.R.L.

Athanasiu, A., Constantin, R. (2000). *Caracterologie si grafologie - eseuri*, Bucuresti: Editura Tehnică.

Avram, E. (2008). *Contribuţii cu privire la elaborarea unui model explicativ-interpretativ al caracterului*. Teză de doctorat nepublicată, Universitatea din Bucureşti.

Chelcea, S. (1994). *Personalitae şi societate în tranziţie*. Bucureşti: Editura Stiinţă şi Tehnică.

Cloninger, C.R. (1987). A systematic method for clinical description and classification of personality variants. *Archives of General Psychiatry*. 44, 579-588.

Cloninger, C.R., Svrakic, D.M., Przybeck, T.R. (1993). A psychobiological model of temperament and character. *Archives of general psychiatry*. 50(12), 975-990.

Creţu, R.Z. (2005). *Evaluarea personalităţii. Modele alternative*. Iaşi: Editura Polirom.

Dîrţu, C. (2003). Influenţe ale factorilor psihosociali asupra structurilor de personalitate. *Psihologia Socială - Buletinul Laboratorului „Psihologia câmpului social”*. 12, 121-131.

Dumont, T.Q. (2004). *Character Reading: Its Theory and Practice.* Kessinger Publishing, LLC.

Enăchescu, C. (2005). *Tratat de psihologie morală*. Bucureşti: Editura Tehnică.

Fromm, E. (1983). *Texte alese*. Bucureşti: Editura Politică.

Fromm, E. (1998). *Frica de libertate*. Bucureşti: Editura Universitas.

CEEOL copyright 2026

CEEOL copyright 2026

Golu, M. (1993). *Dinamica personalităţii*. Bucureşti: Editura Geneze.
Golu, M. (2000). *Fundamentele psihologiei*. Bucureşti: Editura Fundației „România de Mâine".
Horney, K. (1995). *Autoanaliza*. Bucureşti: Editura Oscar Print.
Hughes, A.E. (1997). *Your fate is in your handwriting.* Scotland, Brockhampton Press.
Isvoranu, M. (2004). *Anatomia caracterului uman.* Bucureşti: Editura şi tipografia ICAR Romania.
Juès, J.-P. (2003). *Caracterologia - Cele zece sisteme de bază*. Bucureşti: Editura Teora.
Kovalev, A.G., Measişcev, V.N. (1958). *Particularităţile psihice ale omului. Caracterul*. Bucureşti: E.S.D.P.
Lapley, D.K., Power, C. (2005). *Character Psychology and Character Education*. University of Notre Dame, Indiana.
Minulescu, M. (1996). *Chestionarele de personalitate în evaluarea psihologică.* Bucureşti: Garell Publishing House.
Minulescu, M. (2001). *Introducere în analiza jungiană.* Bucureşti: Editura Trei.
Minulescu, M. (2004). *Psihodiagnoza modernă – Chestionarele de personalitate*. Bucureşti: Editura Fundației România de Mâine.
Morrison, N.K., Severino, S.K., (2003). The Biology of Morality. *Journal of Religion & Science.* 38(4), 855-869.
Mucchielli, R. (2000). *Faţa omului şi caracterul*. Bucureşti: Editura IRI.
Opre, A. (2006). *Noi tendinţe în psihologia personalităţii. Modele teoretice (vol. 1)*. Cluj-Napoca: Editura A.S.C.R.
Peterson, C., Seligman, M.E.P. (2004). *Character. Strengths and Virtues: A Handbook and a Classification*. Oxford University Press, London (an abstract by C. Robert Cloninger. *The American Journal of Psychiatry*. 162(4), 820-822).
Pitariu, H., Iliescu, D., Tureanu, V., Peleaşă, C. (2006). *CPI: Inventarul psihologic California*. Bucureşti: Editura PsihoCover.
Pitariu, H., Iliescu, D., Coldea, D. (2006). *FJAS: Flieshman Job Analysis Survey. Ghid de administrare*. Bucureşti: Editura PsihoCover.
Roback, A.A. (2006). *The Psychology of Character: With a Survey of Temperament*. Kessinger Publishing, LLC.
Rogers, C. (1961). *On becoming a person*. Boston: Hughton Mifflin.
Schultz, D. (1986). *Theories of personality (3rd Edition)*. Brooks/Cole Publishing Company, California.
Singer, M. (2005). *Character Studies: Encounters with the Curiously Obsessed.* Houghton Mifflin, USA.
Smith, E.E., Nolen-Hoeksema, S., Fredrickon, B.L., Loftus, G.R. (2005). *Introducere în psihologie.* Bucureşti: Editura Tehnică.
Tellegen, A. (1985). Structures of mood and personality and their relevance to assessing anxiety, with an emphasis on self-report. In A.H. Tuma & J.D. Maser (eds.), *Anxiety and the Anxiety Disorders*. (pp. 681-706). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
Zisulescu, Şt. (1978). *Caracterul*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.
Zlate, M. (1999). *Eul şi personalitatea.* Bucureşti: Editura Trei.
Zlate, M. (2006). *Fundamentele psihologiei*. Bucureşti: Editura Universitară.

CEEOL copyright 2026